

Альона Тирон

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

The article analyzes the conceptual approaches to the study of political parties and party definitions. Several directions to the definition of the notion «political party» have been singled out. «Narrow» and «broad» definitions of political parties have been characterized. Outlining the evolution of party classifications after the Second World War, the article distinguishes the following types of parties: comprehensive and cartel. Each of them presents an ideal-typical model, most appropriately facing the challenges of the specific period and characterized by certain peculiarities. As an example of comprehensive party, Franklin Delano Roosevelt's «New Deal coalition» is considered.

У сучасних демократичних країнах завдання політичних партій полягає у налагодженні зв'язку громадян із державою та її лідерами. Звісно, цей факт зумовлює накопичення та використання електоральних ресурсів громадян. Відтак, ряд розсудливих і впливових політичних теоретиків сьогодення вважають, що партійна система є передумовою політичної ефективності. Більше того, якщо сильні партійні системи є як відображенням, так і необхідною умовою високої ефективності демократії, то слабкі – зумовлюють її низьку ефективність.

Варто відзначити, що проблема дослідження політичних партій у науковій традиції не є однозначною. Якщо американські науковці П. Мейр, С. Ліпсет¹ розглядають існування партій як необхідну умову демократизації та розвитку суспільства, то поряд з цим існує і думка американської дослідниці К. Лоусон² про те, що сучасні партії поступово стають акторами, які стримують розвиток демократії через свою відірваність від інтересів виборців.

Значний внесок у розкриття сутності політичних партій зробили американські науковці Е. Бьюел, К. Джанда, Дж. М. Бері, Дж. Голдман, Р. Катц та ін. Теоретичні засади вивчення політичних партій у різних аспектах досліджували німецькі дослідники Г. Герберт фон Арнім, О. Кірххаймер, фон В. Тізенгаузен та ін. Російські аналітики

¹ Катц, Р., Мэйр, П. (2004). Изменяющиеся модели партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий. *Партии и выборы: хрестоматия*. Москва, 7.

² Коломейцев, В. (1995). Партии в зеркале западной политологии. *Государство и право*. 10, 139.

В. Коломейцев, М. Діманіс розглянули політичні партії у дзеркалі західної політології та перспективи багатопартійності в Європі. Українські політологи О. Хімченко, В. Литвин, А. Павко приділили увагу проблемам феномену партії як форми політичної організації суспільства. **Метою дослідження** є розкриття концептуальних підходів до розуміння політичних партій у науковій традиції.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, при дослідженні політичних партій надзвичайно важливим є використання концептуальних підходів до розуміння партій, адекватних кожному конкретно-історичному періоду. Адже зміни, які відбуваються у сучасних державах, роблять класичні теорії політичних партій нерелевантними, і навпаки, аналіз політичних партій у історичній ретроспективі з використанням сучасних теорій також не дозволяє досягти бажаного результату.

Варто зазначити, що у розробці сучасної теорії політичних партій провідну роль відіграє європейська політична наука, зокрема такі науковці, як М. Дюверже, П. Мейр, Дж. Сарторі та ін. Визнаний фундатор сучасної партології французький учений Моріс Дюверже у своїй монографії «Політичні партії» (1951 р.) розглянув питання походження партій, дав об'єктивну оцінку їх ролі у демократичних державах, сформулював найважливіші закономірності впливу виборчої системи та парламентаризму на їхній розвиток, визначив критерії класифікації партій і партійних систем¹.

Використовуючи системний підхід і метод структурно-функціонального аналізу, французький науковець розробив теоретичну модель сучасної політичної партії, з нових методологічних позицій підійшов до одного з основних категоріальних понять партології. На думку М. Дюверже, сучасна партія – це партія, яка здатна реалізувати загальне виборче право, сформувати парламентську більшість шляхом використання інститутів і механізмів демократичного суспільства. На відміну від своїх попередників, він розглядав політичну партію не як ідейну чи соціально-класову єдність, а насамперед як єдність структурно-функціональну. Виходячи з цього, сформулював одне із ключових положень: сутність сучасних політичних партій найповніше та найглибше розкривається через їхню організацію².

¹ Дюверже, М. (2000). *Политические партии*. Пер. с франц. Москва: Академический Проект, 35.

² Дюверже, М. (2000). *Политические партии*. Пер. с франц. Москва: Академический Проект, 37.

Що ж таке політична партія, з якою ми стикаємося у політичному процесі розвитку громадянського суспільства в сучасній демократії? Більшість науковців, розглядаючи феномен політичних партій, вказують на той факт, що однозначне визначення «політична партія» в політичній теорії відсутнє. Вони схиляються до думки, що партії – це організації, які займаються забезпеченням діяльності урядових лідерів і громадської думки; вони найбільш політично активні під час виборів і відіграють тривалу в часі роль у політичних процесах¹.

Партії є гарантами демократично організованого політичного процесу, адже без їх участі масова демократія не могла б існувати. Звідси випливає положення про те, що безпосередній обов'язок політичних партій – легальна, відкрита, публічна діяльність за допомогою конституційних демократичних методів.

Погляди науковців щодо дефініції «політичних партій» як виборчих об'єднань, спілок, рухів, товариств, пояснюють проблематику визначення цього поняття. Про політичні партії можна говорити лише у тому випадку, коли йдеться про організації, які поставили собі за мету здійснення постійного впливу на формування політичної волі і тому потребують стабільних організаційних структур та політичних програм.

Характерна ознака політичної партії – участь у виборах для утримання в своїх руках безпосередньої влади та впливу. Показовою ознакою політичної діяльності та існування політичної партії є участь у формуванні політичної волі, яку здійснюють окремі люди і структури шляхом ідейного впливу та реалізації влади у різних сферах. Члени партії повинні обіймати керівні позиції у політичній системі, щоб вплив, який партія прагне мати, набув реального характеру².

Партії – це не лише інституціональні сили, що беруть участь у прийнятті політичних рішень, а й сили, що мобілізують громадян на підтримку демократичного характеру політичної системи. Саме партійна система забезпечує досягнення політичною системою стійкого стану і утримує її в цьому становищі³.

¹ Хімченко, О. Г. (2006). *Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства*. Київ, 86.

² Хімченко, О. Г. (2006). *Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства*. Київ, 87.

³ Хімченко, О. Г. (2006). *Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства*. Київ, 87.

Варто наголосити, що навіть сьогодні, не зважаючи на наявність низки досліджень з питань визначення поняття «партія», єдності в розумінні її сутності немає. На перший погляд, визначення терміну «політична партія» здається простим, що полегшує можливість тлумачення даної дефініції. Проте поняття «партія» вживається і пояснюється неоднаково.

Сучасні дослідники політичних партій пропонують низку найрізноманітніших підходів до визначення сутності політичної партії. В основу того чи іншого підходу кожен із дослідників, як правило, ставить якийсь певний критерій, що, зрештою, вирішальним чином позначається на розумінні терміну «політична партія».

Іноді для дефініції політичної партії береться біхевіоризм – критерій, в основу якого покладені соціально-психологічні особливості та інтереси людини, загалом її поведінка. Згідно з цим підходом, один з найбільших авторитетів у партології американець Дж. Ла Памбара виділяє чотири конституюючих партію елементи:

1) Насамперед будь-яка партія є носієм ідеології або щонайменше особливого бачення світу і людини.

2) Партія – це організація, тобто достатньо тривале об'єднання людей на різних рівнях політики: від місцевого до міжнародного.

3) Мета партії – завоювання та здійснення (частіше за все в коаліції) влади.

4) Кожна партія прагне забезпечити собі підтримку народу – від голосування за неї до активного членства. І в цьому відношенні деякі партії нагадують церкву¹.

На основі вищезазначених характеристик існує велика кількість визначень політичної партії. Серед численних, інколи суперечливих думок, які висловлюються в політичній науці з цього приводу, в рамках «мікропідходу» можна виокремити декілька напрямів.

Перший складають визначення, в яких зроблено акцент на зв'язок політичних партій з виборчим процесом. Обумовлено це, ймовірно, тим, що в багатьох країнах (наприклад, Італії) партія, яка відмовляється від участі у виборах, автоматично перестає бути парламентською партією і позбавляється дотації держави. На цій основі висунення кандидатів у законодавчий орган проголошується невід'ємною рисою будь-якої партії².

¹ Литвин, В. (1992). Партія як форма політичної організації суспільства. *Політика і час*, 1, 53.

² Хімченко, О. Г. (2006). *Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства*. Київ, 145.

Найбільш відомим представником цього напрямку був італійський дослідник Дж. Сарторі, який в основу визначення сутності політичної партії поставив функції, які покликана виконувати партія. Такий підхід одержав назву функціонального. Науковець сформулював мінімальну дефініцію політичної партії: партія – це «будь-яка політична група, яка має офіційну назву, бере участь у виборах і здатна шляхом участі у виборах (вільних або невільних) висувати своїх кандидатів на державні посади»¹.

У цьому визначенні італійський дослідник підкреслив два аспекти: участь у виборах та призначення/висунення кандидатів на виборні політичні посади, які, в свою чергу, можна звести до двох основних функцій партій. Перша пов'язана з електоральною конкуренцією, друга – з функцією «рекрутування» політичного персоналу. Як наслідок, таке визначення підходить лише до системи політичної конкуренції, виключаючи неплюралістичні, однопартійні режими, де відсутні «вираження думок», конкуренція на виборах між декількома партіями².

Американський науковець Е. Бьюел підкреслює, що виборчі функції є основними у двох головних партій США. Він пише: «Історик У. Чеймерз навів шість напрямків роботи партій, до того ж половина з них стосується виборчих кампаній: висунення кандидатів, проведення їхньої виборчої кампанії; створення в суспільстві іміджу партії та її кандидатів; зусилля з реалізації вимог груп, що складають електоральну базу партії; допомога в реалізації взаємозв'язку між представниками партійної еліти на урядових посадах...»³.

Інший американський політолог П. Меркл вважає, що політична партія – це політичне утворення, яке рекрутує і соціалізує нових членів, вибирає лідерів через внутрішні процеси представництва та виборів, а також вирішує внутрішні суперечки. Подібні погляди має і вже згадувана нами американська дослідниця К. Лоусон, на думку якої, політична партія – це організація індивідів, яка намагається продовжити шляхом виборів повноваження народу чи його частини для спеціальних представників цієї організації, щоб здійснювати

¹ Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Vol.1. Cambridge: Cambridge University Press, 60.

² Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Vol.1. Cambridge: Cambridge University Press, 60.

³ Бьюэлл, Э. (1996). Архаичны, но адаптивны. О политических партиях США (Сверьясь с «классическими» оценками). *Полис*. 3, 95.

політичну владу урядових установ і стверджувати при цьому, що така влада буде здійснюватися від імені цього народу¹.

Другий напрям пов'язується з особливостями структури партій, тривалістю їх існування, різними факторами їхньої «соціальної стійкості» тощо. Цей підхід можна охарактеризувати як структурний. Саме до нього можна віднести одного із найбільш авторитетних дослідників політичних партій М. Дюверже, про якого ми вже згадували вище.

Третя група політологів, забезпечуючи своєрідне доповнення другого напрямку, розглядає партії виключно під кутом зору їх функціональних особливостей, а також місця та ролі в політичній системі суспільства. На їхню думку, підхід до визначення партії з точки зору виконуваних нею функцій є найбільш оптимальним. Так, професор паризького Інституту політичних наук Жан Луї Кермонн пропонує таку дефініцію: «Партія – це організовані політичні сили, які об'єднують громадян однієї політичної тенденції для мобілізації думки з певної кількості потреб і для участі в органах влади або для орієнтування влади на досягнення цих вимог»².

На думку німецького науковця Вінклера, «партія – це група однодумців, яка бере участь у політичному волевиявленні в різноманітному організаційному прояві і прагне займати політичні позиції та здійснювати її цілі в суспільстві»³.

Отже, у будь-якому випадку політична партія розглядається партологами як спільність (група) людей, що об'єдналися для участі у політичних процесах з метою завоювання та утримання політичної влади. У цій якості в більшості випадків партії виражають інтереси визначених соціальних сил і покликані представляти ці сили в структурах влади. У даному контексті партії відіграють ключову роль конструкції як громадянського суспільства, так і політичної системи.

На сьогодні найбільш прийнятним є визначення, в якому поняття «політична партія» переакцентується на слово «політика» в його первісному значенні – мистецтво управляти державою. Інакше кажучи, коли будь-яка партія розглядається з позицій відображення

¹ Коломейцев, В. (1995). Партии в зеркале западной политологии. *Государство и право*, 10, 139.

² Литвин, В. (1992). Феномен партії. *Віче*, 6, 26.

³ Herbert, H. von Arnim. (2007). Parteien in der Kritik. *Die öffentliche Verwaltung*. <<http://www.hfv-speyer.de/vonarnim/doev6-07.pdf>> (2014, вересень, 02)

нею загальнонародних інтересів, з одного боку, і здатності управляти тими чи іншими сторонами життя країни – з іншого¹.

Вузьке визначення партій відповідало певному періоду їх розвитку, коли на політичній арені індустріально розвинутих демократій домінували масові організації, подібні до тих, що описані в класичній роботі М. Дюверже. Однак поступово такі партії почали занепадати і на їх зміну прийшли більш гнучкі організаційні форми: електорально-професійні або картельні партії. Таким чином, вузьке розуміння партій більше не виступає емпірично релевантним.

Проте і широке визначення, спрямоване на те, щоб включити в порівняльний контекст максимальну кількість організацій, які борються за владу, не досить прийнятне в методологічному плані. Варто погодитися з відомим німецьким дослідником З. Нойманном, який писав: «Про справжню політичну партію можна говорити лише за умови існування хоча б однієї конкуруючої групи», – і далі: «однопартійна система є термінологічною суперечністю»². Іншими словами, правлячі організації в умовах авторитаризму, повстанські армії та військові хунти не є партіями, хоча всі вони борються за владу. Розглядати їх як партії – значить допускати методологічну помилку, яку Дж. Сарторі назвав «концептуальною натяжкою»³.

Занепаду масових партій сприяв розвиток інформаційних технологій, які радикально змінили способи комунікації між партіями і електоратом. Якщо раніше процес комунікації контролювався партіями через партійну пресу, то сьогодні велика частина комунікативних, посередницьких і мобілізаційних функцій партій перейшла до електронних мас-медіа. Вони слугують основним джерелом інформації для виборців. В таких умовах партії з метою підтримки своєї позиції змушені пристосовуватися до мінливих умов та модернізуватися. Сьогодні еволюція партій здійснюється у двох основних напрямках: формування універсальних партій і партій «нової хвилі».

Після Другої світової війни розпочалася нова хвиля модернізації партій, яка мала достатньо складний генезис. Саме в цей час з'явилися так звані всеосяжні або всеохоплюючі партії, які повною

¹ Тізенгаузен, фон В. (1993). Партії: що вони собою являють і для чого вони потрібні. В кн.: *Складові демократії. За матеріалами радіостанції «Німецька хвиля»*. Київ, 28.

² Тізенгаузен, фон В. (1993). Партії: що вони собою являють і для чого вони потрібні. В кн.: *Складові демократії. За матеріалами радіостанції «Німецька хвиля»*. Київ, 29.

³ Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Vol.1. Cambridge: Cambridge University Press, 60.

мірою намагалися здійснити генералізацію електорату, не вдаючись до силових методів усунення конкурентів на політичній арені.

Всеохоплюючі партії виникли з двох взаємопов'язаних процесів – поширення американської партійної моделі, в якій кожна з двох партій значно розширила свою соціальну базу, і формування партійної держави в ряді країн Західної Європи на фоні впровадження механізмів соціальної держави кейнсіанського типу.

Дослідники відзначають, що всеохоплюючі партії не руйнують механізми масових партій, а занурюють їх у себе і посилюють. По шляху перетворення на партію всеохоплюючого типу пішли практично всі європейські соціалдемократи, які все більше відмежовуються від свого іміджу виразників інтересів робітників і профспілок. Підставою для формування всеохоплюючих партій стало значне послаблення класових, релігійних і культурних конфліктів у повоєнній Європі, яка була зайнята побудовою соціальних держав.

Один з авторів терміну та теорії всеохоплюючих партій (Volksparteien або catch-all parties) Отто Кірххаймер стверджував, що західноєвропейські партії у 1960-х рр. переживали значні зміни, масові партії перетворилися в партії «хапай усіх». В ході цього процесу зменшилася роль членства, ідеологія відійшла на другий план, партії намагалися заручитися підтримкою різних груп інтересів, особлива увага приділялася партійним лідерам. О. Кірххаймер був упевнений, що більшість західноєвропейських партій піде цим шляхом, що і призведе до трансформації західноєвропейських партійних систем¹.

Якщо традиційно до функцій партій належали висунення кандидатів на виборні посади, інтеграція суспільства і вираження інтересів його окремих верств, то нові всеохоплюючі партії роблять ставку на першу функцію (успішне висунення кандидатів на різні посади). З нею вони справляються повною мірою, жертвуючи соціальною інтеграцією на тій чи іншій ціннісній або ідеологічній основі. У результаті у всеохоплюючих партіях відбулося розмивання ідеологічного змісту програм, релігійних та соціальних зв'язків. Саме поява всеохоплюючих партій сформувала ситуацію, в якій взаємини виборців і влади стало можливим розглядати як особливий ринок, що описаний в рамках теорії раціонального вибору.

У Європі всеохоплюючі партії стали визначати політику після Другої світової війни. Однак більшість їхніх принципів було виро-блено у США. Як один із перших прикладів всеохоплюючої партії,

¹ Kirchheimer, O. (1965). Der Wandel des westdeutschen Parteiensystems, *PVS*, 20.

варто згадати Коаліцію «Нового курсу» Франкліна Делано Рузвельта (New Deal Coalition), яка була об'єднанням різних груп інтересів і верств виборців навколо «Нового курсу» – програми Демократичної партії і Франкліна Делано Рузвельта (у 1932 р.). Створення коаліції можна вважати відправним моментом у формуванні партій нового типу¹.

Вибори 1932 р. у США науковці називають виборами перегрупування, оскільки вони привели до зміни всієї партійної системи і правил політичної гри. Найважливішим соціальним викликом по відношенню до політичної системи США на той момент стала Велика депресія, початок якої прийнято датувати 1929 р., коли завалився фондовий ринок США. Ф. Рузвельт, висунутий як кандидат від Демократичної партії, зробив «Новий курс» своєю основною передвиборчою обіцянкою².

Коаліція «Нового курсу» радикально змінила не лише Демократичну партію США, але і весь образ американської політики. Основними агентами коаліції, що об'єдналися навколо Демократичної партії, Ф. Рузвельта і «Нового курсу», стали профспілки, етнічні та релігійні меншини. Важливим моментом стала опора коаліції на великі міста (з населенням понад 100 тис. осіб)³.

Незважаючи на те, що коаліція з самого початку зустрічала критику, вона забезпечувала стійку перемогу Демократичної партії на виборах до 1960-х рр. І хоча демократи та коаліція перестали задовільняти інтереси багатьох груп, які раніше їх підтримували, сформована за цей період модель партійної політики набула поширення і закріпилася в якості провідного зразка. Відтоді, партія, що претендувала на владу, повинна була задавати політику, яка задовільняла абсолютну більшість членів суспільства, а не просто бути посередником між окремими групами і урядом.

У підсумку дві основні партії США все більше і більше розширювали свою соціальну базу і впровадили уявлення про електоральний ринок, який потрібно охопити найбільшою мірою. Соціальні, класові і релігійні відмінності виявилися тим, чим можна пожертвувати в процесі побудови універсальної програми. Ідеологічні пункти програм обох партій (демократів і республіканців) відрізнялися один від одного незначною мірою – швидше, на результати голосування в той час впливали історичні моменти, пов'язані з походженням і

¹ Бьюелл, Э. (1996). Архаичны, но адаптивны. О политических партиях США (Сверяясь с «классическими» оценками). *Полис*, 3, 95.

² Дженкинс, Р. (2013). *Франклин Делано Рузвельт*. Москва: КоЛибри, 43.

³ Дженкинс, Р. (2013). *Франклин Делано Рузвельт*. Москва: КоЛибри, 45.

традиційною підтримкою тієї чи іншої партії в різних регіонах а також характеристикою передвиборчих змагань кандидатів від двох партій¹.

Таким чином, найважливішим наслідком формування американських народних партій є те, що вони й донині формують американську політичну картину, а в минулому вони значною мірою вплинули і на розвиток повоєнної партійної системи Західної Європи.

Сильні сторони всеохоплюючих партій виявилися одночасно і їх вразливими місцями. Не можна сказати, що цей тип партій пішов в історію – навпаки, більшість сучасних правлячих партій зберігають багато їхніх рис. Однак ситуація у розвинених демократіях досить давно демонструє кризу партій цього типу. Вона зумовлена низкою факторів, з яких найважливішим є структурна особливість цих партій – їхня апеляція до максимально широкого кола виборців і, як наслідок, потенційна фрустрація виборців, які все більше відчують, що велика політика не має до них і їхніх інтересів жодного відношення. Всеохоплюючі або, як їх часом називають, народні партії йдуть все далі від народу, поступаючись політичною ініціативою групам і рухам, винесеним за межі основної політичної боротьби за виборні посади².

Кризу всеохоплюючих партій, які були керівними до 1970-х рр., зумовили економічні проблеми, з якими зіштовхнулися практично всі держави соціального типу, що створило передумови для нової поляризації політичних позицій. Кризові тенденції в надрах соціальної держави одночасно делегітимізували позиції партій у різних інститутах суспільства, оскільки партії не справлялися із взятими на себе соціальними зобов'язаннями.

Численні нові партії та рухи акумулювали невдоволення виборця (який в епоху народних партій проявляв схильність до відмови від участі у виборах і в офіційному політичному житті) і дозволили задати параметри сучасного політичного поля. Науковці намагалися виділити «постсучасні» партії в якості нового панівного типу, проте це питання, в цілому, слід віднести швидше до галузі перспектив еволюції сучасних партійних систем³.

¹ Джанда, К., Бери, Дж. М., Голдман, Дж. и др. (2006). *Трудным путем демократии: Прогресс государственного управления в США*. Москва: РОССПЭН, 127.

² Фолсом, Б. (2012). *Новый курс или кривая дорожка? Как экономическая политика Ф. Рузвельта продлила Великую депрессию*. Москва: Мысль, 136.

³ Herbert, H. von Arnim. (2007). *Parteien in der Kritik. Die öffentliche Verwaltung*. <<http://www.hfv-speyer.de/vonarnim/doev6-07.pdf>> (2014, вересень, 02)

Поява каналів масової комунікації, альтернативних державному телебаченню (приватні телеканали, інтернет), прив'язка до численних локальних груп, виключених з «великої політики» масових і народних партій, новий популізм і прагнення знизити рівень професіоналізації політики і політиків – все це риси нових партій, політична ідеологія яких покриває практично все класичне політичне поле, від крайнього правого до вкрай лівого флангу.

Нові партії виникають внаслідок змін на загальнополітичному і структурному рівні, а не на рівні тільки програм та маніфестів. Фактично до нових партій можуть бути віднесені як видозмінені соціал-демократичні, які в сучасній Європі можуть здійснювати неоліберальну політику, так і екологічні партії або ж популістські та націоналістичні партії.

Зрештою, сучасні партії демонструють як спадкоємність, так і розрив з партійною системою, що сформувалася в США і Західній Європі у повоєнний період. Наступність виражається, зокрема, в триваючій комерціалізації і професіоналізації політики, в розширенні політичного «ринку», у зростанні залежності партій від взаємодії з державними інститутами. Розрив проявляється в елементах партійного регулювання, децентралізації та фрагментації партійних методів мобілізації прихильників¹.

Внаслідок всіх цих змін до партійної політики повертаються деякі риси, які були властиві партіям ще на першому етапі їхнього існування. Так, незважаючи на тенденції депрофесіоналізації політики, роль окремих партійних лідерів зростає, виборчі кампанії носять все більш індивідуалізований характер. Відсутність чіткого соціального базису дозволяє їм легше вступати в коаліції з великим, в тому числі і транснаціональним, бізнесом, стаючи провідником його інтересів. У той же час партії все частіше змушені звертатися до спірних питань, наприклад, що належать до сфери охорони навколишнього середовища, національних і релігійних конфліктів, міграційної політики і так далі. Це не дозволяє їм замикатися на всеохоплюючих курсах, які ніби задовільняють інтереси більшої частини населення.

Інша сторона розмивання політики всеохоплюючих партій позначається в усе більшому зануренні деяких з них у державні структури. Такі партії протистоять тенденціям ідеологічного оновлення і роблять ставку на збереження своїх владних позицій. Подібну лінію

¹ Herbert, H. von Arnim. (2007). Parteien in der Kritik. *Die öffentliche Verwaltung*. <<http://www.hfv-speyer.de/vonarnim/doev6-07.pdf>> (2014, вересень, 02)

розвитку виявили відомі політологи Річард Катц і Пітер Мейр¹, що виділили новий тип партій – картельні партії.

Картельні партії практично не відрізняються за своїми програмами. Це призводить до того, що відповідальність за державну політику, з точки зору виборців, починають нести всі партії, а відповідальність конкретної партії знижується. Зникає чітке розмежування правлячої партії і опозиції. Вибори забезпечують приход до влади усіх значимих партійних груп. Наслідком цього стає перетворення демократії у «публічне загравання еліт, а не включення населення у вироблення політичної стратегії»². Ці партії характеризуються значним скороченням ідеологічного багажу, подальшим посиленням ролі лідерських груп, чії дії відтепер все більше оцінюються за результатами, які мають значення для всього суспільства, зменшенням ролі індивідуального члена партії і окремих груп виборців, які відходять у сторону через апеляцію до всього населення у цілому.

Висновки. Отже, сьогодні до політичних партій ставляться як до важливих учасників політичних процесів, базових інститутів сучасного суспільства, без яких неможливе функціонування представницької демократії. Значна наукова зацікавленість дослідженням партій і значно менша увага до концептуальних підходів їх аналізу й досі породжує дискусії між представниками політичної науки щодо визначення поняття «політична партія».

Таким чином, партії як інститути беруть участь у політичному процесі практично на всіх етапах – вони формулюють «вимоги» і здійснюють «підтримку», а також є провідниками «зворотного зв'язку». Політичні партії відображають загальногрупові інтереси і цілі різноманітних верств населення, їх ідеали та цінності і, тим самим, реалізують право людини на політичну асоціацію з іншими громадянами.

До розкриття феномену «політична партія» у даній статті використано інституціональний (який пов'язаний з особливостями структури партій, тривалістю їх існування, різними факторами їхньої «соціальної стійкості»), біхевіористський (в основу якого покладені соціально-психологічні особливості та інтереси людини, загалом її поведінка) і функціональний (згідно якого в основу визна-

¹ Катц, Р., Мейр, П. (2004). Изменяющиеся модели партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий. *Партии и выборы: хрестоматия*. Москва, 7.

² Дюверже, М. (2000). *Политические партии*. Пер. с франц. Москва: Академический Проект, 216.

чення сутності політичної партії покладено функції, які покликана виконувати партія) підходи.

Підсумовуючи вищевикладене, зробимо висновок про те, що після Другої світової війни політичні партії змінили свою структуру, виникло поняття «всеохоплюючі партії» (catch-all parties), яке вперше було використане О. Кірххаймером. На його думку, всеохоплююча партія менш ідеологізована і зводить роль окремих членів партії до завоювання якомога більшої кількості виборців. Впродовж 50-70-х рр. XX ст. політичні партії пережили черговий злет свого впливу на суспільство. У цей період партологія перетворилася на найдинамічнішу складову політичних наук.

На початку 1970-х рр. з'явився новий тип політичних партій – картельні партії. На цьому етапі партія трактується як механізм розподілу державних посад між професійними групами політиків. Партійна організація втрачає свою важливість, оскільки політики напряду працюють із виборцями. Картельні партії характеризуються сильною прив'язаністю до держави і фактично здійснюють свою діяльність за рахунок державного фінансування.